

Fotó: BvOP Archívum

A HOMOKHÁTSÁG FÖLDMŰVESEI RÁKOSI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSÁNAK ÚTVESZTŐIBEN

A tanulmány a Homokhátság földműveseinek az 50-es években elszenvedett megpróbáltatásait dolgozza fel, mely egy specifikus, eddig kevésbé kutatott téma. Ennek keretében a szerző, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet személyi aktáinak feldolgozása alapján a bebörtönzöttek adatainak elemzését végezte el. A kecskeméti börtön irattárában ez a 126 iratanyag arról tanúskodik, hogy a hatalom, ha kellett, lesújtott és akár börtönbe záratta azokat az embereket, akik valamilyen okból nem teljesítették a mezőgazdasági terménybeadási kötelezettségüket, vagy más módon sértették meg a közellátás érdekét. A 126 anyagból kigyűjtött és rendszerezett adatokból a szerző az akkori börtönvilágról alkotott képet, amit diagramok segítségével mutat meg és elemez.

The study details the afflictions suffered by the farmers of the sand ridge in the Danube-Tisza Interfluvium during the 50's. It is a very specific, yet so far less researched topic. The author analysed the personal files on inmates imprisoned in Bács-Kiskun County Remand Prison. The 126 records from the archive located in the Kecskemét Prison tell a dark story and testify to the power striking down hard on those who for any reason have not completed the obligation to hand in a predetermined proportion of the agricultural crops produced by them, or who have violated the interests of the public supply in any other way. From this gathered and systematized data a picture is drawn of the world inside the prison of the time. It is analysed and described with the help of diagrams.

Bevezetés

A Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárában tucatszám lelhetők fel az akkori földművesek bebörtönzésének dokumentumai. Ezek között megtalálható néhai nagyapám anyaga is, aki a Kecskemét környéki 20 holdas birtokával kulákká lett. Miután 1952-ben nem tudta teljesíteni a beszolgáltatási kötelezettségét, egy októberi éjszakán a kecskeméti börtönbe került. A megpróbáltatásairól nem beszélt nagyon senkinek sem, még nekem, az unokájának sem, aki gyerekkorában jó néhány nyári szünetet kettesben töltöttem vele. Az élet úgy hozta 1994-ben, hogy a nagyapám után én is a kecskeméti börtönbe kerültem. A szerep más volt, smasszer lettem. Nem gondoltam volna, hogy nagyapám halála után még felbukkan az emlék, amit csak suttogva mondtak ki a családban: „*a papa börtönben volt*”. Néhány éve egy irattári rendezés után láttam a megsárgult személyi dossziékat és leküzdhetetlen érzés vett erőt rajtam, nevezetesen az, hogy a K betűnél megkeressem a nagyapám nevét. A keresés eredménnyel járt, néhai Kósa József anyaga a kezembe került. Az irat azonban még annyi adatot sem tartalmazott, mint amennyit rokonaim elbeszéléséből tudtam meg.

A homokhátsági kulákok közül csak azokat vizsgáljuk, akiket börtönbe zártak és személyi anyagaik is rendelkezésre állnak. Az 1949 és 1956 között keletkezett iratok közül minden olyan anyag a kutatás tárgyát képezte, amiben a megjelölt, rögzített bűncselekmény a „közellátás érdekének veszélyeztetése”, vagy más, ezzel összecsengő büntett (pl. beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása, feketevágás, engedély nélküli fakivágás, árdrágítás, üzérkedés, stb.) volt. A közös a börtönbe került emberek sorsában és a vizsgált anyagokban az, hogy általában kisebb-nagyobb földet birtokoltak és földműveléssel foglalkoztak.

A bemutatott természetes személyazonosító adatokat, a birtok- és jövedelmi viszonyokat, illetve a hatalom szempontjából fontos és a büntetés-végrehajtásra vonatkozó információkat összesítve kapunk arról képet, hogy milyen is volt a kecskeméti börtönbe juttatott kulákok igazi arca.

A téma rövid áttekintése

A Homokhátság – mint földrajzi tájegység – hivatalos elnevezésekben nem létezik a Magyarországot ábrázoló térképeken, ennek ellenére elsősorban mezőgazdasági terminusokban gyakran előforduló szókapcsolat. Tájegységként vizsgálva, Homokhátságon a Duna-Tisza köze síkvidéki területének megközelítőleg 10 ezer km²-es területi egységét értjük. A terület lefedi a mai Bács-Kiskun megye szinte egészét, ezen túl Pest megye déli és Csongrád megye egy vékony nyugati sávját is.¹

A II. világháború befejezését követően csak 1950-ben került sor a megyerendezésre, ekkor pedig az akkori politikai akaratnak megfelelően alakult ki Pest, Bács-Kiskun és Csongrád megye. Bács-Kiskun megye székhelye a korábban is törvényhatósági joggal felruházott Kecskemét lett.²

1 Nagy N. (2013) p. 18-23.

2 Akadémiai Kislexikon I., (1989) p. 161-162.

A büntetőintézetek területi megoszlása a megyerendezéshez alakult, az országban 18 megyei és 71 járási börtön szolgált a letartóztatottak és elítéltek elhelyezésére. Az új Bács-Kiskun megyében – Kecskeméten – az 1904-ben épült és a máig is működő megyei börtön felügyelete alá tartozott a bajai, a bácsalmási, a kiskunhalasi, a kiskőrösi, a kiskunfélegyházi és a kunszentmiklósi járási börtön. Az igazságszolgáltatás gépezetébe került kulákok és földművesek egy része e járási börtönök valamelyikéből került Kecskemétre.³

A „kulák” szó orosz eredetű, gazdag parasztot – a szegény és középparasztokhoz viszonyítva –, nagy földtulajdonnal rendelkezőt jelent. A kulákokat a Szovjetunió dogmáihoz hasonlóan politikai osztályellenségnek minősítették.⁴

A hatalom legfőbb képviselőinek számára viszont nem volt elég a listákon szereplők száma, ezért újraértékelték azokat. Az új listákra már közép- és kisbirtokosok is felkerültek, már az sem számított, hogy a földet 1945-ben kapták. A vizsgált iratokra ebben az esetben azt írták a vagyoni rovatba, hogy „juttatott föld”. A kecskeméti börtönben ebben az időben nem volt ritka a 700 fős rablétszám sem. Ennek a mai szemmel óriási tömegnek közel 20%-a volt a közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekményekkel vádolva, elítélve. Az első befogadott 1949. december végén, karácsonykor érkezett, az utolsó elítélt pedig 1957 februárjában távozott. Számításaim szerint egy időben 30-50 ilyen fogvatartott volt elhelyezve Kecskeméten, ami így a százalékos kimutatást 4-7%-ra mérsékeli. A befogadási nyilvántartások – amit a bv. dolgozók évről évre vezettek – hiányosak, így ebből az időszakból megtalálható az 1946-os év, majd nagy úr következik és ezt követően csak 1963-tól rendelkezünk újra adatokkal.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár nem őriz a fenti idősakra vonatkozóan semmilyen iratot, sem a megyei, sem a járási börtönökről. A büntetés-végrehajtási intézet irattárából szintén hiányoznak a korszak iratai. Bár a személyzeti anyagokból találtam 23-at, azonban ezek az alapadatokon kívül nem nagyon tartalmaznak kordokumentumokat. Így az iratok helyett a káderosztályt vezető munkatárs visszaemlékezéseit használtam fel; a történetek, amiket az unokájával osztott meg, az iratokat valamelyest pótolják.

A kutatás leírása

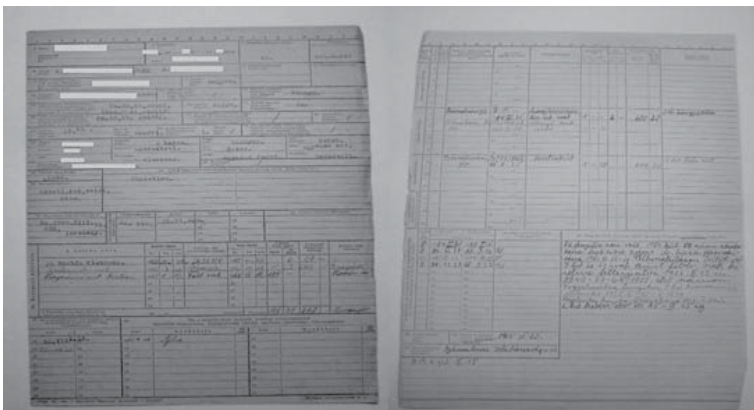
A forrásanyagok a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárában vannak elhelyezve. A korábbi és a mai iratkezelési szabályzat szerint a fogvatartottak anyagai nem selejtezhettek, így minden olyan ember anyaga itt kerül elhelyezésre, aki több-kevesebb ideig büntetés-végrehajtási intézetben tartózkodott és Kecskemétről szabadult. A II. világháború után a büntetés-végrehajtás nagymértékű változásokon ment át, ezért a nyilvántartó lapok és egyéb iratok formái is az akkori elvárásokhoz igazodtak. Kutatási szempontból e változás mindenképpen hasznosnak mondható, mivel olyan adatok kerültek rögzítésre, ami a téma szempontjából meghatározó, bár a szoros értelemben vett büntetés-végrehajtáshoz nem szükségesek.

3 Estók J. (2015) p. 1-27.

4 Akadémiai Kislexikon I., (1989) p. 1038.

A kulákok, földművesek nem politikai okokból kerültek börtönbe, hanem azért, mert a különböző és rendszeres időközönként változó jogszabályokban – általában rendeletekben – meghatározott beadási kötelezettségüknek nem tettek eleget.

Az irattárban 126 olyan ember anyagát leltem fel, akit azért fogtak el, mert a közellátás érdekét veszélyeztette, illetve ezzel összefüggő bűncselekmény elkövetésével vádolták vagy ítélték el. Az iratok A-tól Z-ig a köztörvényesek iratai között voltak megtalálhatóak. Meg kell jegyezni, hogy a „valódi” bűncselekményeket elkövetők iratainak száma többszöröse volt ezen iratoknak. A vizsgált anyagok már büntetés-végrehajtási szempontból is rendkívül érdekesnek ígérkeztek, hiszen később alapot adhatnak az akkori és a mai szabályok összehasonlításának, elemzésének. A dolgot azonban az akkori viszonyokat, sorsokat igyekszik bemutatni, a kecskeméti börtönből kitekintve. Átvizsgálva a nyilvántartó lapokat, 16 szempont szerint tudtam az adatokat statisztikai módszerrel gyűjteni, összegezni.

1. ábra: a kutatás alapjául szolgáló nyilvántartólapok egyike

Ezekből az alábbi öt nagyobb csoportot tudtam felállítani:

- természetes személyazonosító adatok,
- börtönbe kerülés és szabadulás ideje,
- birtok- és jövedelmi viszonyok,
- a hatalom szempontjából fontos és a
- büntetés-végrehajtásra vonatkozó adatok.

Ezeket az adatokat összesítve kapunk arról képet, hogy milyen is volt a kulák igazi arca. Az akkori propagandával ellentétben nem az a „zsiros paraszt”, aki a demokratikus átalakulás legnagyobb ellenlábasa, hanem egyszerű kisember, aki egyszerűen csak megélni szeretne a földjén megtermelt javak eladása, felhasználása által. Egy-két ítéletben megjelenik az üzleti érzékük is, amikor egy-egy árut többért szerettek volna eladni, mint amennyiért hozzájutottak. Őket az akkori büntetőjogszabályok szerint, mint árdrágítókat vonták felelősségre. A forrásanyagok vizsgálata egyik utolsó lépéseként a személyi anyagokban fellelhető ítéleteket tanulmányoztam és ezek közül választottam ki négyet. Az egyik egy kulák megpróbáltatásairól, a második egy árdrágító viszontagságairól, a harmadik egy egész termelőszövetkezeti csoport kálváriájáról szól. Az utolsó pedig egy peches ember rövid története, aki az 1953-as

kegyelem után rövid idő elteltével ismét a börtönben kötött ki, a bűncselekménye mindkét esetben a közellátás érdekének veszélyeztetése volt.

A szocialista törvénykezés hatása a kulákságra

A statisztikai évkönyvek szerint 1948-tól 1956-ig a 835 996 elítélt közül a legtöbben – 193 826-an (23%) – közellátás elleni büntettek miatt kerültek elmarasztalásra. Az 1948 és 1953 közötti időszakban ez az arány 29%-ra nőtt. Ez volt a legelterjedtebb mezőgazdasági bűncselekmény, noha sokan kerültek a vádlottak padjára árdrágítás, izgatás, csalás, esetleg hatósági közeg elleni erőszak vagy kisebb kihágások elkövetőiként is.⁵

A beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása során általában az első intézkedés a helyi tanácsra való behívás volt, ahol a mulasztó kulákként megpróbálták meggyőzni, ha ez nem sikerült, akkor felkeresték otthonában, amihez elég gyakran vették igénybe a karhatalom segítségét. A feldolgozott anyagokban található ítéletkiadmány jól példázza a hathatós agitációt. Az eset Jánoshalma térségéből származik, és bizonyítja, hogy beszolgáltatási ügyekben a hatalom nem volt kíméletes.

A jánoshalmi születésű, de Imrehegyen lakó D. M. 1952-ben és 1953-ban is összeütközésbe került a törvénnyel. A nyilvántartó lapon kulákként került rögzítésre, mivel 23 kataszteri hold földdel rendelkezett, amiből 1200 négyszögöl szőlővel volt betelepítve. A szőlő művelési ágú területeket ötszörös szorzóval vették figyelembe, így D. M. kulákká nyilvánították.

A Kiskőrösi Járásbíróság ítélete szerint 1952 augusztusában 635 kg rozsbeadási hátraléka volt. Megállapítják, hogy a beadási kötelezettség keletkezése előtt 4 kataszteri hold és 800 négyszögöl területet idő előtt bevetett. Hátralékként az ítélet felsorolja az 1951-ben nem teljesített tojás és baromfi beszolgáltatási kötelezettségét is. D. M. a terhére rótt bűncselekmény elkövetését tagadta és előadta, hogy nem a beszolgáltatási kötelezettség kikerülése miatt vetett előbb, hanem azért, mert ő ilyenkor szokott vetni. A baromfi és tojás beadási kötelezettség elmulasztásának igazolására pedig előadta, hogy az előírt mennyiséghez nem volt meg a szükséges állatállománya.

A bíróság a védekezést nem fogadta el, mert mint indokolta „*vidékünkön szeptember első napjai azok, amelyeken a rozst szokták vetni. Baromfi és tojás beadására való kötelezettség a használatban lévő földterület nagysága után van meghatározva, független attól, hogy az ingatlan tulajdonosa rendelkezik-e baromfi állománnyal.*”

D. M.-et a bíróság termény megsemmisítésével, illetve használhatatlanná tételével és beszolgáltatási kötelezettség elmulasztásával elkövetett közellátás érdekét veszélyeztető büntetésben találta bűnösnek, ezért 8 hónap letöltendő börtönre, 1500 forint pénzbüntetésre, 1200 forint értékű vagyonelkobzásra és 4 évi közügyektől eltiltásra ítélte.

A másodfokú eljárásban a Kecskeméti Megyei Bíróság az ítéletet helyben hagyta.

Az ítéletben a tényállás megállapításánál bizonyítási eszközként helyszíni szemle, tanúvallomások vagy más, a terhelt javát szolgáló eljárási cselekmények hiányoznak.⁶

5 Erdmann Gy. /szerk/ (1994) p. 188-196.

6 A Kiskőrösi Járásbíróság B.21.208/1952. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.II. 8879/1952. számú ítéletei

A következő évben, 1953-ban eljött az újabb beszolgáltatás. Ebben a beszolgáltatási évben D. M. gazdálkodónak 18 mázsa gabonabeadási kötelezettsége keletkezett, de a földjein csak 11 mázsányi termett. Ebből beszolgáltatót 3 mázsányit, 8-at megtartott magának. A mulasztás miatt az Imrehegyi Tanács többször beidézte, de ezeken az alkalomokon nem jelent meg. Ezt követően az elszámoltató bizottság a tanácselnök vezetésével több ízben járt a lakásán is, amikor otthon találták közölték vele, hogy a vetőmagra és fejadagra is hagynak vissza gabonát, csak a többit kell beszolgáltatni. A gazda felelete szerint ő véres harcok árán sem adja ki a gabonáját. Az elszámoltatók ekkor még távoztak, de legközelebb már rendőri közeget is vittek magukkal. A meggyőzés azonban még így sem sikerült.

Az ítélet indoklása szerint a bizottság tagjai udvariasan próbálták rábírní a gazdát az előírt búza beszolgáltatás teljesítésére, ami ismét kudarcot vallott és előkerült a „véres harcok árán sem” kifejezés. A rendőr – látva a helyzet tarthatatlanságát – behívta a saját házának konyhájába, hogy meggyőzze. A vádlott nem akart bemenni, ezért a tanácselnök a „vállára téve a kezét” tessékelt be a helyiségbe. Udvariasan. A konok gazda hirtelen visszafordult és arcon ütötte a tanácselnök elvtársat, aki nem hagyta magát, ütés-ütést követett. A rendőr felszólította a gazdát a cselekmény abbahagyására, de az erre nem reagált, amire a közeg a puskatussal a derekára ütött. Ekkor a rendőrré támadt, de a tanácselnök közbeavatkozására D. M. a földre esett, azonban felugrott és egy kapát megkaparintva azt a tanácselnökre emelte, amire a tanácselnök egy másik kapával a kezére ütött. A vádlott csak a rendőr „fel a kezekkel” felszólítására hagyta abba a cselekményt. A sérülésekről látlelet készült. A tanúk eskü alatt vallották, hogy bizony ez a szintizsza igazság.

D. M. kulák azonban egészen másképp emlékezett, tagadta, hogy bárkit is bántalmazott volna a bizottság tagjai közül. Védekezése szerint a tanácselnök durván belökte a konyha felé, és amikor az ajtófélfába megkapaszkodott, pofon is ütötte, a rendőr pedig a puskatussal a kezére és a fejére suhintott. A tanácselnök a földhöz vágta és a nyakára taposott, gyomrába lépett. Tagadta azt is, hogy kapát ragadott volna a tanácselnök ellen, csak a verés közben leesett papucsat akarta felvenni, amit a tanácselnök kapával támadásnak vélt, mivel egy kapa valóban a földön volt. A rendőr bántalmazását is tagadta, de elismerte, hogy a dulakodás közben az ajtófélfához szoríthatta. Az elsőfokú bíróság az elszámoltató bizottság nyilatkozatait fogadta el, nem véve figyelembe a vádlott jelen lévő fiának és egy másik jelen lévő pártatlan tanú – a gazdáéval összecsengő – vallomását sem.

A Kiskőrösi Járásbíróság hatósági közeg elleni erőszak miatt egy év börtönbüntetést, 500 forint pénzbüntetést és 2 év közügyektől eltiltást szabott ki D. M.-re. A másodfokon ítélő Kecskeméti Megyei Bíróság az ítéletet helyben hagyta, de a tényállás tekintetében új vizsgálatot folytatott le, amiben megpróbálta helyre tenni a történeteket, de ismét a „többség” és a „hivatal” embereinek igazát állapította meg. Tette ezt annak ellenére, hogy a bizottságot helyszínre szállító gépkocsivezető nyilatkozata szerint az első vallomása előtt a tanácselnök befolyásolta, mert annak szavai szerint „a tanácsot kell pártolni nem a kulákot”.⁷

7 A Kiskőrösi Járásbíróság B.748/1953. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.3083/1953. számú ítéletei

Egy, az elítéltek „társadalmi hovatartozását” vizsgáló 1956-os igazságügy-minisztériumi statisztika alapján elmondható, hogy 1952-ben az összes elítélt 46%-a volt paraszt, ezen belül 11% mezőgazdasági munkás, 6% termelősövetkezeti tag, 21% kis- és középparaszt és 8% kulák. Amennyiben a közellátási büntettek közel 40 ezer elítéltjét nézzük 1952-ben, a parasztok aránya 67% (a mezőgazdasági munkások nélkül), köztük a termelősövetkezeti tagoké 8%, a „kis- és középparasztoké” 39%, a kulákoké 20%, míg ugyanakkor a „társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények” elítélteinek csak 16%-a paraszt. Az 1949-es népszámláláskor a parasztság aránya 48,5%-os, ebből kulák 1,4%. A statisztikából kitűnik, hogy a közellátási büntettekben jóval felülmúlják a társadalomban betöltött arányukat, főleg a kulákok. A kulákká nyilvánítottak szinte biztos eséllyel számíthattak elmarasztalásra, ítéletre.⁸

Az MDP Titkársága 1950 júliusában tárgyalta a letartóztatottak és rendőrhatalosi őrizet alatt állók foglalkoztatását, az Országos Tervhivatal előterjesztése alapján. Felvetődött, hogy a kevésbé szigorú börtönbüntetésre ítéleteket külső munkahelyekre, táborokba utalják be a büntetőintézetek helyett. Erre jött létre a Közérdekű Munkák Igazgatósága (közkeletű nevén a KÖMI).

A büntettek iratai

A közellátási bűncselekmények elkövetőinek számáról nem áll rendelkezésre semmilyen adat, így csak azokra hagyatkozhattam, amiket az 1945-1955 között keletkezett 40 folyóméternyi személyi katonai tüzetes átvizsgálása során találtam. Az előtalált anyagok nem tükrözik a Homokhátság börtönbe vetett földműveseinek valódi számát, mivel a kecskeméti börtön méreténél fogva nem volt képes minden befogadott rabot akár évekig elszállásolni. Valószínűleg sokakat átszállítottak más büntetőintézményekbe, illetve a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) irányítása alá tartozó táborokba. A pártelit elvárása, hogy a rabokat nem etetni, hanem dolgoztatni kell, így bevezetik a kényszermunkát, azaz az elítéltek tervszerű népgazdasági foglalkoztatását.

Kecskeméten a Korhán-közben működött egy kényszermunkatábor 1951 júliusától szeptemberig, ahol hadifogoly őrizetesei szovjet csapatok számára építettek különböző épületeket.⁹ Arról nincs semmilyen feljegyzés, hogy itt köztörvényes elítélteket dolgoztattak volna. A területen már korábban is katonai objektum volt, Ferenc József laktanya néven. (A sors fintora, hogy a felépített szovjet katonai bázis üzemanyag telepén nyílt meg 1994-ben Magyarország európai mértékkel is elfogadott, korszerű büntetés-végrehajtási intézete, ami a mai Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet II. számú egysége.)

Az iratanyagok átvizsgálása után 126 közellátási bűncselekmény miatt előzetes letartóztatásba helyezett, elítélt vagy elzárásra ítélt személy anyagát találtam meg. Az iratanyagok sok mindenre rávilágítanak a rögzített adatokon túl, többek között az adatrögzítők műveltségi, iskolázottsági szintjére. Alig található olyan adatlap, ami

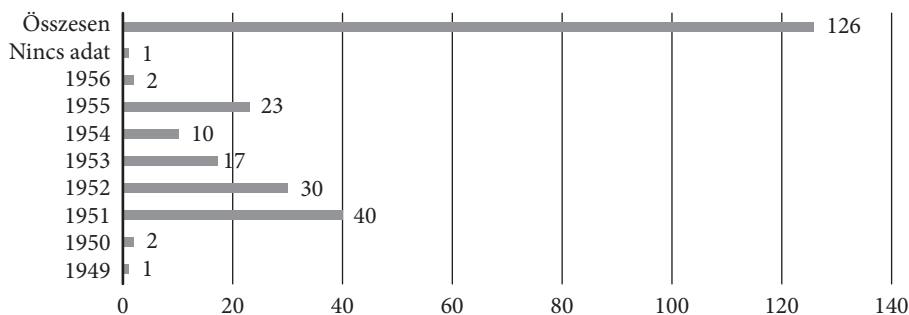
8 Erdmann Gy. /szerk/ (1994) p. 188-196.

9 Bank B., Gyarmati Gy., Palasik A., (2012) p. 46.

helyesírási hibákat ne tartalmazott volna. A nem túl bonyolult és viszonylag rövid szavakból, szövegekből kisiskolás szinten lévő állami alkalmazottak hada tárul elénk.

A vizsgált anyagok időbelisége

Az időszakot tekintve az első anyag 1949. december 3-án, az utolsó pedig 1956. október 26-án keletkezett, a forradalom kitörése után három nappal. Az évek szerinti bontásból az tűnik ki, hogy az 1951-ben (40 fő) és 1952-ben (30 fő) volt a legnagyobb számú letartóztatási hullám, e két évben összesen 70 fő került börtönbe. Kiemelkedő még az 1955-ös év (Rákosi visszatérési kísérletének éve), amikor újabb 23 fő letartóztatására került sor.

2. ábra: A börtönbe kerülés éve

A két munkáspárt egyesülésekor a Magyar Dolgozók Pártja programja szerint a párt tudatában volt annak, hogy a tőkés elemek békés belenövése a szocializmusba lehetetlen. A kizsákmányolók, nagytőkések, földbirtokosok korlátozása, kiszorítása és felszámolása fokozza az ellenállásukat. Az osztályharc fokozódik, főleg azzal, hogy a társadalmi elemek egyre inkább a szabotázs, a földalatti összeesküvés és a fegyveres fellépés eszközeihez nyúlnak. A dolgozó nép a népellenes reakció elleni harcot az államhatalom birtokában vívhatja meg.¹⁰

Az Államvédelmi Hatóság nyolc vidéki osztálya által szolgáltatott 1949. augusztusi adatokból jól érzékelhető a hatalom gyanúsítottakkal szembeni politikája. Az anyag jellemezte a még meglévő, de átalakítás előtt álló vármegyeyeket az államvédelmi szempontok alapján. Az ismertetés kitért a szegény és kisparaszt, a munkás, a kisiparos (több mint 110 ezer fő), a kereskedő (37 ezer fő), a kulák (60 ezer fő) mint társadalmi csoport részletes adataira. Megyénként elemezték az 1947-es, 1949-es – nem munkáspárti erők által elért – választási eredményeket, és egyben vizsgálták a kulákok aktivitását a különböző mezőgazdasági szabotázsokban, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy többen a reakciónak mondott erőkre szavazzanak.

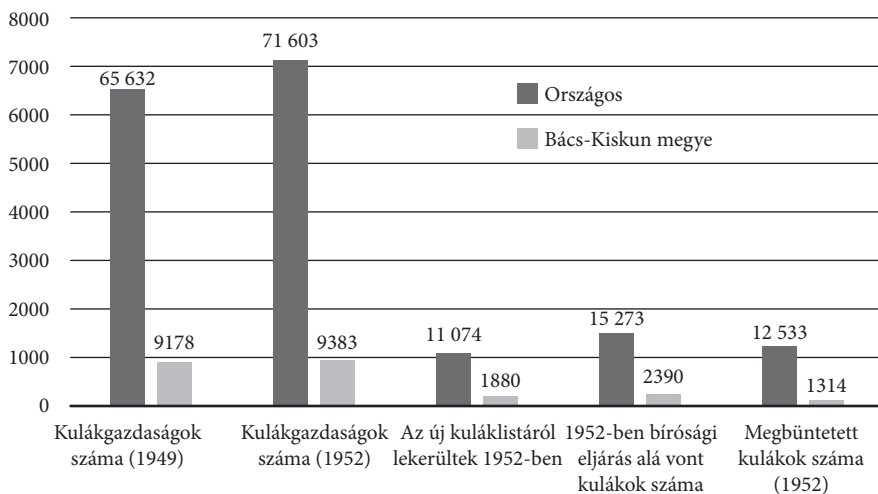
A rendelkezésre álló adatok megerősítik azt a tényt, hogy a kulákküldözések igazán látványos „eredményei” 1951-ben és 1952-ben hatottak, de Rákosi hatalomba visszatérési kísérletének évében újból fellángolt a kulákok – mint reakciós elemek

¹⁰ Törvénytelen szocializmus (1991) p. 59-66.

– elleni harc. Korabeli statisztikai évkönyvekből idéz Sipos András és Závada Pál a Statárium könyvében, ezek szerint:

- 1948-1956 között Magyarországon az összes bűncselekmény száma 930 251 volt,
- ebből közellátási bűntett volt a legtöbb, mintegy 193 826 eset.¹¹

Kávási Klára a kulákokra vonatkozó országos és megyékre is lebontott adatokat közül 1949-ből és az 1952-es évre vonatkozólag is. Ezekből az tűnik ki, hogy az országos adatok megyékre lebontott részletei szerint a legtöbb kulákot úgy 1949-ben, mint 1952-ben Bács-Kiskun megyében számlálták, itt is indult ellenük a legnagyobb számban bírósági eljárás.

3. ábra¹²: A kulákokra vonatkozó országos és Bács-Kiskun megyei adatok

Az 1952-es év bírósági eljárásaiban megbüntetettek számában azonban csak az így is előkelő második helyet hozta el a megye, az első szempontból Fejér megye lett a maga 2312 kiszabott büntetésével. Az adatok Bács-Kiskun megye vonatkozásában nem teljes körűek, mivel Kávási összesítésében Kecskemét adatai nem szerepelnek. A levéltár számára átadott bírósági peranyagok összesített adatai pedig politikai és köztörvényes bűncselekmények szerint vannak csoportosítva.

A Homokhátság kulákjai?

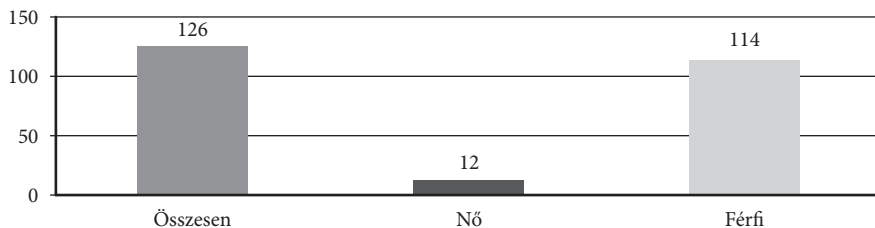
A vizsgált anyagokban a lakcím nagy szerepet kapott. Elsősorban azért, mert szabaddon bocsátáskor értesíteni kellett a lakóhely szerint illetékes rendőri szervet, hogy a leadott igazolványt adja ki, másodsorban pedig azért, mert a felmerült és meg nem fizetett rabtartás költségeiről a lakóhely szerinti tanácsnak küldtek értesítést. A 126

¹¹ Sipos A., Závada P. (1989) p. 9.

¹² Kávási K. (1991) p. 115-116.

fő lakhelyének területi megoszlása nem korlátozódik kizárólag Bács-Kiskun, illetve 1950 előtt Dél-Pest, valamint Bács-Bodrog megyékre. Nagy részük, mintegy 101 fő az előbbi területekről érkezett, ezen belül a legtöbben Kecskemétről (8 fő) és Kiskunfélegyházáról (6 fő). Huszonöten pedig az ország más területeiről, minden településről általában 1-1 fő, Budapestről 5-en.

A bebörtönzöttek nem mindegyike volt férfi. Bár elenyésző a nők száma a közellátás érdekének veszélyeztetése bűncselekmény vonatkozásában, ennek ellenére néhányuk ellen a törvény teljes szigorával sújtottak le.

4. ábra: A börtönbe került földművesek nemek szerinti megoszlása

A következő – általunk feldolgozott – esettanulmány nem függ szorosan össze a földműveléssel, csak annyiban, hogy egy sükösdői kisbirtokos földműves-nő követte el.

K. T.-né nem volt kulák, mivel három kataszteri hold földön gazdálkodott. Az ő bűne árdrágító üzérkedés volt. A vádbeli tényállás szerint 1954 szeptemberében a piacon örölt pirospaprikát vásárolt kilónként 30 forintért. A paprikát nem sokkal később elvitte egy másik községbe (Nagymányokra), ahol ebből egy-másfél kilónyt értékesített, de már 45 forint kilónkénti áron. Mivel az üzlet nem sikerült túl jól, ezért a maradékot haza akarta szállítani, de a bajai vasútállomáson igazoltatták, a paprikát a rendőr „felfedezte, azt lefoglalta és a vádlott ellen eljárást tett folyamatba”. A lefoglalt áru súlya öt kilogramm volt.

A vádlott beismerte a cselekményt, az indoklás szerint a megítélést súlyosítja, hogy „olyan egyén követett el életszínvonalunk emelését sértő bűncselekményt, aki arra ráutalva nem volt, mert a három kataszteri hold föld hozama gondtalan megélhetését biztosítja.”

A bíróság árdrágító üzérkedés büntette miatt öt hónapi börtönrre és 400-, Ft pénzbüntetésre ítélte.

Az ítéletet a Bajai Járásbíróság hozta, de a keltezés szerint az elítélt lakóhelyén (Sükösdön), amiből egyenesen következik, hogy a helyi lakosság számára nyilvánvalóvá tették az „életszínvonalunk elleni bűncselekmények” hatalom általi helytelenítését.¹³

A 6,5 kilogramm paprikát K. T.-né 195 forintért vette, ha kilónként 45 forintért el tudja adni, akkor 292 forint 50 fillért kapott volna érte. A kettő különbsége 97 forint 50 fillér. Mivel csak másfél kilón adott túl, valójában 22 forint 50 fillér volt a haszon számára. Annak érdekében, hogy visszatartsák további bűncselekmények elkövetésétől – amit a büntetőjog speciális prevencióként aposztrofál –, a szabadságvesztésen túl a valódi haszon majdnem tizennyolcszorosát vetették ki rá pénzbüntetésként.

13 A Bajai Járásbíróság B.I.991/1954. számú ítélete

A férfi-nő csoportosításnál sokkal fontosabb volt a bebörtönzöttek osztályhelyezete, ami tekintetében adatokat rögzítettek az 1945 előtti és utáni állapotról is.

A börtönbe kerültek osztályhelyezete

A kulákság teljes körű megsemmisítése megkövetelte azok számának pontos felmérését. Ezzel a számok látványos emelkedését várták, ezért elrendelték, hogy e listákon a kitelepített és elköltözött kulákokat is szerepeltetni kell. Kávási Klára, Kuláklis-ta című művében a Belügyminisztérium 1953. január 13-i jelentését idézi, amelyből kitűnik a kulákok létszámának emelkedése. A táblázat szerint az országban 71 209 kulákot tartottak nyilván, 23 320-al többet, mint 1952 elején; ez egy év alatt 48%-os emelkedést jelentett. Ebből Bács-Kiskun megyében 9319 főt nyilvánítottak kuláknak, az egy évvel korábbi számuk ezzel szemben 7920 volt, ami 17%-os emelkedéssel ért fel. Bács-Kiskunt a rosszul teljesítő megyék közé sorolták, mivel az emelkedés az országos átlag alatt volt.¹⁴

A kecskeméti börtönbe utalt „kulákok” egy része nem volt osztályellenség, mivel nem tartozott ebbe a társadalmi osztályba. A hatalom szerint mégis meg kellett büntetni őket, mivel a bűncselekményük a közellátás érdekét veszélyeztette. A 126 főből 32 fő kulák osztályhelyzetű (25,4%), 2 fő tőkés (1,5%), 19 fő középparaszt (15,1%) és 34 fő kisparaszt (27%) volt. Így a viszonylag nagyobb művelhető földdel bíró 87 fő a közellátási bűncselekménnyel vádolt 126 főnek a 69%-át teszi ki. A pártközpontból érkezett direktívák miatt vélhetően más társadalmi rétegekből is kellett válogatni az elvárt számok teljesítésére. A mezőgazdasági és gyári munkások, az értelmiségiek, az iparosok, a kisiparosok és a termelőszövetkezeti csoport tagok a személyi anyagok szerint nem rendelkeztek földdel, vagy csak néhány száz négyszögöl földjük volt.

A hatalom nem nézte jó szemmel az értelmiségi osztályhelyzetűek földdel kapcsolatos próbálkozásait sem. A feldolgozott forrásanyagok között található egy értelmiségi kulák ítélete, mely jól példázza a hatalom képviselői által a magasabb iskolai végzettségűek irányába megnyilvánuló ellenszenvet.

K. L. Nagykörösön élt 30 évig és újságot szerkesztett, a vád alá helyezés időpontjában gazdálkodott valamivel több, mint 32 kataszteri hold földön, tehát kuláknak minősült. Iskolai végzettségét tekintve felsőkereskedelmi érettségije volt, a nyilvántartó lapon ezért az értelmiségi osztálybesorolás szerepelt.

A vádlott a Független Kisgazdapárt politikai lapjának, a Nagykörösi Újságnak volt a főszerkesztője, amíg a lapot be nem szüntették 1949-ben. A lapterjesztés beszüntetése és a döntés kézhezvétele előtt nagyobb mennyiségű újságnyomtatáshoz szükséges papírt vásárolt, amit a kereskedőnek vissza akart küldeni, de az nem vette vissza az árut. Így ezt a nagy mennyiségű papírt K. L. és egy másik személy lakásán helyezték el. Az újságírás mellett a vádlott a nagykörösi idegenforgalmi hivatalnak volt a vezetője, melynek megszüntetésekor a különböző összegyűjtött sajtótermékeket és a nyomtatáshoz használt „fasiszta jellegű kliséket” a pincéjében rejtette el. Ezen kívül a magtárban tartott házkutatás során egy mázsza zsizsikes, molyos rozstot találtak

14 Kávási K. (1991) p. 100., 102.

és megállapították azt is, hogy a vádlott a sertéseit rozsdarával etette. A fenti cselekmények elkövetése miatt a bíróság a vádlott bűnösségét megállapította.

K. L. védekezésül előadta, hogy a papír visszavásárlását kezdeményezte a kereskedőnél, de az nem volt hajlandó az árut visszavenni. Ezt követően a papír továbbértékesítését is megpróbálta, ám az sem járt sikerrel. A „fasiszta klisék” tárolásával, rejtegetésével kapcsolatosan a vádlott azt állította, hogy azt múzeum részére tartogatta.

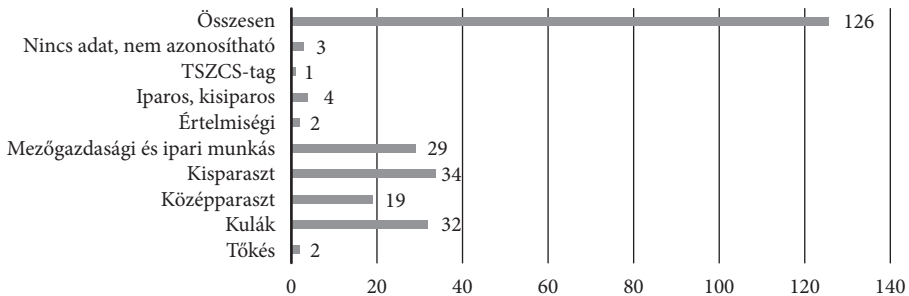
A termények zsiszikes, molyos állapotát is tagadta, de a bíróság a házkutatást végző rendőrök ellentétes állításait vette figyelembe. A fasiszta jellegű termékek rejtegetését is súlyosító körülményként ítélte meg a megyei bíróság. A bíróság megállapítja, hogy: „a vádlott osztályhelyzeténél fogva kulák, tehát a társadalomra nézve veszélyes egyének tekintendő”.

Az ítéletben azt is tényként szögezik le, hogy a felesleges terményeit a köz javára nem ajánlotta fel, illetve nem jelentette, inkább az állataival etette fel, ezáltal is veszélyeztetve a közellátást.

A bíróság K. L.-et közellátás büntette és meg nem nevezett, csak jogszabályhellyel hivatkozott kihágás miatt hat hónapi börtönbüntetésre, háromezer forint pénzbüntetésre és ugyanennyi értékű vagyonelkobzásra, illetve egy év közügyektől eltiltásra ítélte.¹⁵ Az elítélt és védője enyhítésért fellebbezett.

A másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítélet megállapításait pontosította, a szabadságvesztés tartamát és vagyonelkobzást helyben hagyta. A közügyektől eltiltást három évre emelte, a pénzbüntetés kiszabását mellőzte.

Az ítéletekben szinte csak néhány mondat van a közellátás veszélyeztetéséről, az újságpapír és a klisék rejtegetését próbálják bizonyítani nagyrészt, ennek ellenére az ítéletet közellátás érdekében büntett elkövetése miatt szabták ki.

5. ábra: Osztályhelyzet szerinti felosztás, fő

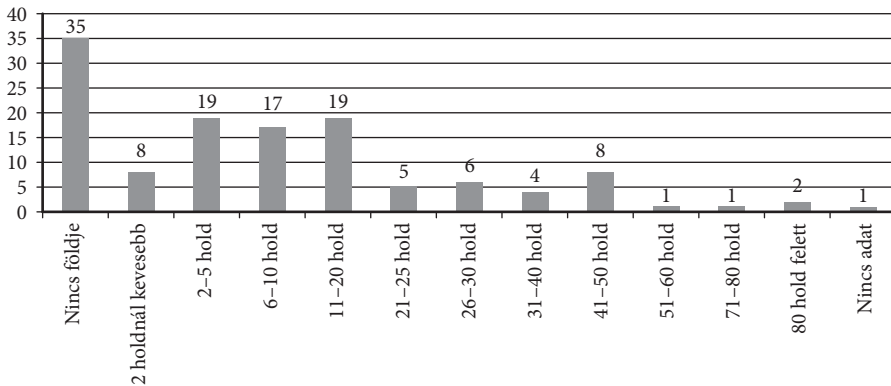
A kulákokat 1950-ben és 1951-ben a legtöbb helyen így csoportosították:

- földkulák (földműves, nagybérelő),
- ipari kulák (kereskedő, kocsmáros vállalkozó, gép vagy kisüzem tulajdonos),
- kupec kulák (kereskedő és egyéb más foglalkozású, akinek bevétele a 350 aranykoronát meghaladta),
- politikai kulák, vagyis osztályellenség (pap, csendőr, bankigazgató stb.).¹⁶

15 A Kecskeméti Megyei Bíróság B.II.2554/1950/21. számú és a Legfelsőbb Bíróság B.IV.9453/1951/23. számú ítéletei

16 Kávási K. (1991) p. 22.

A személyi anyagokból a fenti csoportosítás inkább kiviláglik, mint a jogszabályok szerinti beazonosítás. A Statisztikai Szemle 1951. évi 3. számában Rédei Jenő azt írja, hogy aki falun él, az testközelből érzi a két véglet kialakulását. Az egyik a szegényparasztság, a másik a kulákság. A propagált számoknak kissé ellentmondani látszanak a Szemlében közzétett, a kulák csoport százalékos csökkenésére vonatkozó számok az 1930-as adatokhoz képest. 1930-ban az össznépeség 11 %-a, 1949-ben már csak 6,9 %-a volt kulák.¹⁷ Így már érthető, hogy az osztályharc következő áldozatai a közép- és kisbirtokosok lettek.

6. ábra: A birtokolt földterület nagysága

A 6. számú ábrán az osztályharc dogmáit nem igazán érzékelhetjük, hiszen a 126 börtönbe utalt közül a 35 főnek (27,7%) nincs földje, tehát nem feltétlenül osztályellenségként követelt el közellátási bűncselekményt. 25 kataszteri hold alatti földtulajdonnal 103-an (79,9%) bírnak, ami minden korabeli statisztikának ellentmond, hiszen azok jóval nagyobb arányú kulák tulajdonról számolnak be. Két fő birtokolt 80 holdnál nagyobb területet, az egyik 83, a másik 193 hold területet mondott a börtönbe befogadáskor magáénak.

A fenti osztályozást megerősíti a bemondott foglalkozás szerinti csoportosítás, ami a nyilvántartó lapokon kétszer is szerepelt a háború előtt és a háború után is.

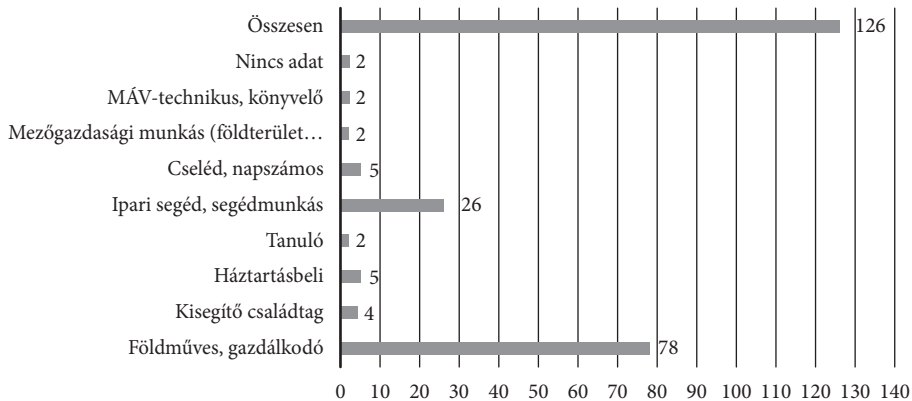
A közellátási bűncselekményekkel vádoltak foglalkozása

Mielőtt rátérnénk a foglalkozási viszonyok elemzésére, az adatok valóságáról ejtsünk néhány szót. A büntetés-végrehajtási intézetbe befogadás alkalmával az adatrögzítés a rendelkezésre álló személyi okmányokon és a kikérdezésen alapult. Semmi sem utal arra, hogy a bemondott adatokat valaki csak szűrőpróbaszerűen ellenőrizte volna. Nem került elő olyan irat, ami azt igazolná, hogy kísérletet tett a börtön személyzete a bemondott adatok helyességének ellenőrzésére. Erre nem is volt lehetősé-

¹⁷ Statisztikai Szemle 1951. június 6. sz.

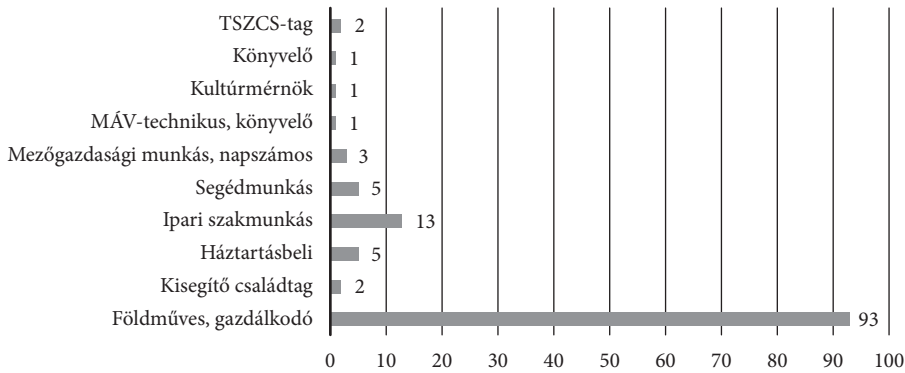
ge, hiszen a hivatalok közötti levelezések időtartama meghaladhatta akár a kiszabott – sok esetben néhány hónapos – büntetési tartamot is. Az ellenőrzés elmaradása ellenére viszont úgy vélem, az adatok viszonylag pontosak. Megállapításomat arra alapozom, hogy a földművesek nagy része először került „összeültetésbe a törvénnyel”, előtte már megjárták a rendőrség és az ÁVH kihallgató tisztjeit, akik „kicsikarták” a vallomásaikat. A börtönbe való bekerülésük szinte már megnyugvásnak számított, tekintve, hogy a kecskeméti büntetőintézet nem tartozott az ÁVH által irányítottak közé.

A feldolgozott nyilvántartó lapok az 1945 előtti és az 1945 után foglalkozásokat is rögzítették. A 7. és 8. számú táblázat adatainak összehasonlításából egyértelműen kitűnik, hogy a felszabadulás utáni földreform több vállalkozó szellemű embert irányított a mezőgazdaságból élők táborába. Ez a szám a háború előtt 78 fő volt, majd a háború után 91 főre nőtt. A növekedés egyértelműen az ipari szektorból a szak- és segédmunkásokból származtatható. A foglalkozás szerinti összetétel többi kategóriája nem kiugróan magas szám, de azért érzékelhető a földtulajdonosok elleni harc, még akkor is, ha csak mellékes kereset kiegészítő tevékenységként folytatták is a földművelést.

7. ábra: Foglalkozás 1945 előtt, fő

A bemondott adatokból arra lehet következtetni, hogy a börtönbe befogadottak közül 29 ember ugyanazt a földhöz nem kötődő foglalkozást végezte a háború előtt és annak befejezését követően is, ennek ellenére a hatalom megvádolta őket közellátási bűncselekmény elkövetésével. Az iratokból az derül ki, hogy a 12 letartóztatott nő közül 6 háztartásbeli, egy-egy pedig varrónő és kereskedő volt, de kuláknak nyilvánították, vagy mondták magukat. A közellátási bűncselekménnyel vádolt férfiak közül 3 fő értelmiségi, 18 fő ipari szakmunkás, hentes, asztalos, cipész, vagy más nem nevesített szakmunkás volt.

8. ábra: Foglalkozás 1945 után, fő

A háború után az arányok kissé eltolódtak a földművelés irányába és megszűnt a cseléd, mint foglalkozás. A napszámos kategóriát sem rögzítették, bár azt a mezőgazdasági munkást, aki más földterületén bérért dolgozik, ma is napszámosnak hívjuk. Sok esetben a termelészövetkezetek tagjai sem kaptak külön bánásmódot, mint a kulákok. Az alábbi feldolgozott esetpélda ma egy egyszerű lopás szabálysértésnek tűnik. Akkor a közellátás érdekét veszélyeztette.

A jakabszállási Vörös Csillag termelészövetkezet vezetője és tagjai 1951 szeptemberében kerültek a vádlottak padjára. A büntették társadalmi tulajdon ellen irányult. Az ügyben 13 vádlott volt, az elsődrendű ezek közül K. F., aki a jakabszállási Vörös Csillag termelészövetkezeti csoport elnöke. A büntetőügyben három fiatalkorú is vádlott volt, a mai büntetőeljárás szabályok szerint ebben az esetben a fiatalkorúak bíróságának kell ítélni minden vádlott tekintetében, de 1951-ben a szocialista törvénykezés máshogy működött.

A vádlottak a termelészövetkezeti csoportban egy brigád tagjaként tevékenykedtek, elnökük a fent említett K. F., a brigádvezető Z. F. volt. A csoport részére 1950 őszén a Magtermeltető Vállalat külföldi eredetű burgonyát utalt ki, mintegy 150 mázsát. Ezt a tavaszi vetésre elvermelték, majd tavasszal, a verem felbontását követően 5 mázsa vetésre alkalmatlan burgonyát válogattak ki, melyet maguk között szétosztottak. A burgonyavetés során ebből több vádlott néhány esetben engedély nélkül egy-egy főzésre valót (5-6 kilogramm) elvitt, és azt elfogyasztották.

A vetést 14 és fél hold területen végezték, a kapott és átválogatott burgonyából 14 mázsa 40 kilogramm megmaradt. Az elnök és a brigádvezető nem ellenőrizték a vetés folyamatát, nevezetesen azt, hogy a burgonyát elég sűrűre vetik-e és a kimaradt vetőmaggal elszámolnak-e. A járási tanács utasítása szerint a kimaradt vetőburgonyát a Magtermeltető Vállalat részére vissza kellett volna szállítani. Ezt elmulasztották és a maradékot maguk között szétosztották a munkaegység arányában. Az elnök és brigádvezető ezt megtiltotta, később azonban ők is, és a brigád tagjaként dolgozó feleségei is felvették a nekik járó burgonyát. A vádlottak némelyike ezen a burgonyán túladott, de a brigádvezető és elnök ezt sem akadályozta meg, mert egyéni érdekeiket előbbre tartották a köz érdekénél.

A vádlottak az ellenük felhozott vádakot beismerték, amit két meghallgatott tanú is alátámasztott. Az elsődrendű K. F.-et és a negyedrendű Z. F.-et 4-4 havi letöltén-

dó börtönbüntetésre és 1-1 év közügyektől eltiltásra ítélte. K. kapott még 300 forint pénzbüntetést is. A többi vádlott közül négyen felfüggesztett börtönbüntetésben és pénzbüntetésben, négyen pedig 200-300 forint pénzbüntetésben részesültek. Két fiatalkorú dorgálás intézkedésben részesült, a harmadikat bizonyítottság hiányában felmentették. A büntetés kiszabásánál figyelembe vették a termelőszövetkezetben betöltött vezető pozíciókat, illetve az eltulajdonított burgonya súlyát. Értelemszerűen minél több volt a hazavitt krumpli, annál súlyosabb volt a büntetés.¹⁸

Az ítéletben az szerepel, hogy az 5-6 kilogramm burgonya értéke nem haladja meg a 30 forintot, vagyis ez kilónként legfeljebb 5 forint. Az 1440 kilogramm – vétebből kimaradt – burgonya értéke így 7200 forint lehetett. A kiszabott pénzbüntetés 1600 forint volt, ami ez esetben nem fedezte az ítéletben kimondott, bár nem számszerűsített népgazdasági kárt.

Az ítéletet a Kecskeméti Járásbíróság hozta. Alakszerűségében, bizonyítási leírásában, indokolásában nagyban hasonlít a mai ítéletekhez. A 126 anyag kevés rendelkezésre álló ítélete közül a fenti pozitívumok ebben az egy esetben emelhetők ki.

A következőkben arra kapunk választ, hogy milyenek voltak a kulákok jövedelmi viszonyai, illetve, hogy mennyire lehetett megélni a mezőgazdaságból.

A „kulákok” jövedelmi viszonyai

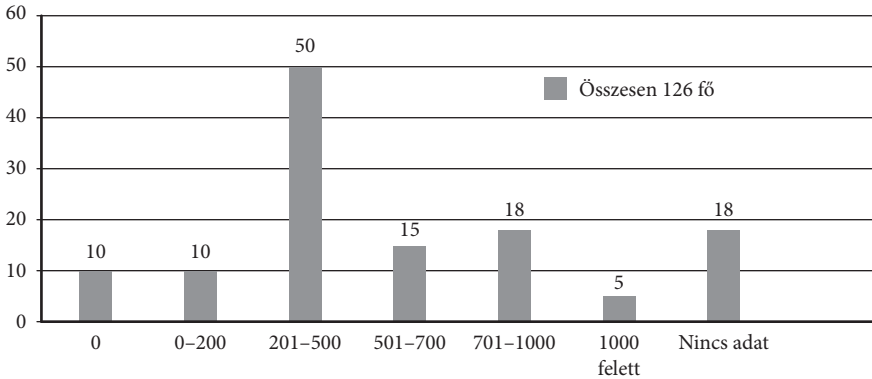
A bebörtönözöttek többek között nyilatkoztak a havi jövedelmükről is. A nyilatkozatok nagy része kerek összeget takar, a jövedelemnélkülitől egészen az 1000 Ft-nál több pénzből élőkig. Az összegek havi jövedelmet jelentenek.

A bérből és fizetésből élők 1950-ben havi átlagban 652 Ft-ot, a mezőgazdasági munkások és alkalmazottak 406 Ft-ot kerestek. A vezető pártfunkcionáriusok jövedelme meghaladta a 3000 Ft-ot, amihez természetesen juttatások is jártak, melyekkel együtt a pártfunkcionáriusok illetménye tizenhétszer nagyobb volt a mezőgazdaságból élők átlagjövedelménél.¹⁹

A Kecskeméti fogságban lévő és vizsgált 126 fő közül 10-10 főnek (12,6%-12,6%) nincs bemondott jövedelme, vagy az nem több, mint havi kétszáz forint. Az 1950-es mezőgazdasági átlag körüli havi jövedelemmel rendelkezik 50 fő (39,7%), ezt kissé meghaladó 501-700 Ft-ot mondott magáénak 15 fő (11,9%), a 700 Ft feletti havi jövedelemmel rendelkezők száma pedig 18 fő (14,3%). Csak 5-en (4%) nyilatkoznak ezer forint feletti jövedelemről és 18 esetben nem volt adat a rovatban.

18 A Kecskeméti Járásbíróság B.III.13966/1951. számú ítélete

19 Honvári J. (2006)

9. ábra: Bemondott havi jövedelem (Ft/hó)

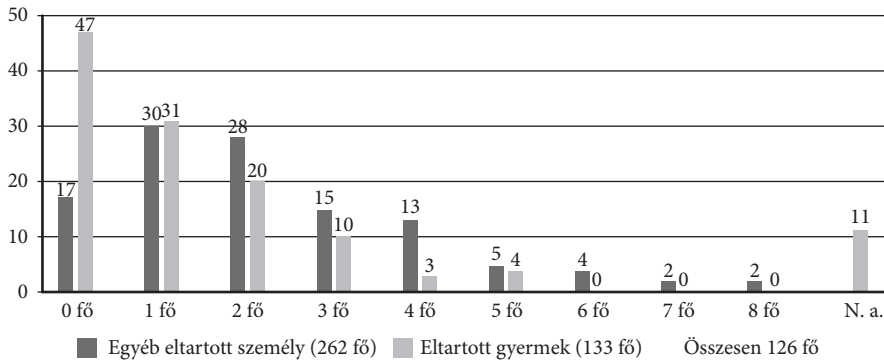
A rögzítettek szerint nem a legnagyobb földterületet birtoklónak volt a legmagasabb jövedelme, ő a 193 hold földjéről csak havi 1000 Ft jövedelmet mondott magáénak. A legtöbb, 2000 Ft havi jövedelemmel rendelkező 48 holdon gazdálkodott, de megállapítható, hogy 40 hold föld után már 700-1100 Ft havi jövedelmet mondhattak magukénak a vizsgált minta tagjai. Az 1000 Ft-nál többet keresők közül 3 fő az iparból jött, gépkocsivezető, cipész és szobafestő segédek voltak. A jövedelmek többségében mezőgazdasági átlag körül alakultak.

A napi rabtartás 1951-ig 5 Ft, 1952. január 1-től 8 Ft volt naponta. Az összeget precízen nyilvántartották, szabaduláskor a lakóhely szerinti tanácsot értesítették, hogy a szabadultnak van ilyen jellegű hátraléka, egy havi börtön tehát 240 forintjába került a fogvatartottaknak.

Az otthonmaradók

A kulákok családtagjai hasonló borzalmakat éltek át, mint maguk a gazdák, hiszen látták a szülők szenvedéseit és maguk is megbélyegzettek lettek. A Kecskeméti Megyei Börtönben lévők nyilatkozatai során az eltartottakat két csoportra bontották; az egyik kategória az eltartott gyermek, a másik az egyéb eltartott. Az nincs részletezve, hogy utóbbi kategória mit jelent, ezért a rendelkezésre álló ítéletekből azt a következtetést vontam le, hogy minden olyan személyt ide soroltak, akinek nincs jövedelme és a börtönbe kerültenél egy háztartásban él. Így a 126 főnek 133 ellátásra szoruló gyermeke és 262 fő egyéb jövedelem nélküli személy volt a háztartásában.

Az otthonmaradottakkal a kapcsolattartás sem volt egyszerű. A levélírás ekkoriban szigorúan szabályozott volt, havonta kaphattak és írhattak levelet, persze szigorú ellenőrzés mellett.

10. ábra: A börtönben lévők otthonhagyott, ellátásra szoruló családtagjai

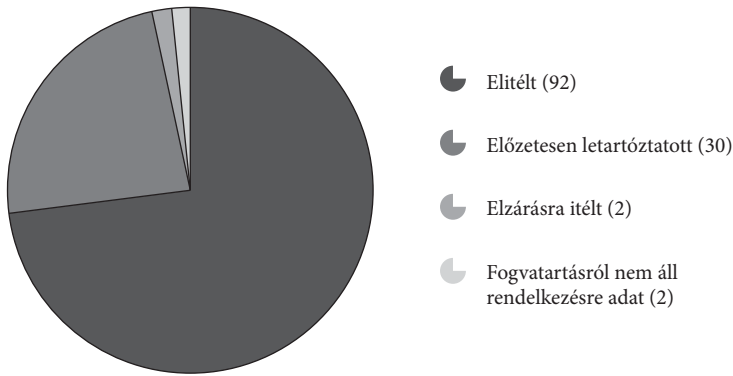
A csomag mint lehetőség adott lett volna havonta, de mindössze 12 fő anyagába jegyezték be, hogy kapott csomagot. A levélváltás sűrűbb volt, 51 fogvatartott kapott vagy írt levelet. A tartalmuk nem ismert, de a „*Kulák volt az apám*” című filmben az egyik nyilatkozó szájából elhangzik, hogy apám mindig azt írta: „*Én jól vagyok*”. A levelek ceruzával készültek, és az ellenőrizve pecsét szerepelt rajtuk. Ők ekkor csak számokként léteztek a hatalom számára, bűncselekmények elkövetőiként tartották őket nyilván.²⁰

A bebörtönzöttek jogi helyzete

Szót kell ejteni arról is, hogy a közellátási bűncselekmények elkövetésével vádolt személyek milyen jogi státuszban kerültek börtönbe. A jogi státusz ez esetben a fogvatartás jellegét jelenti. A 126-ból 30 fő az anyagok tanúsága szerint előzetesen letartóztatott volt, ami a korabeli, de még ma is használatos vizsgálati fogságot jelenti. E fogvatartási formára a bizonytalanság a jellemző, mivel nem lehet tudni a pontos végét, az eljáró hatóság a folyamatban lévő nyomozás érdekeire hivatkozással több esetben meghosszabbíthatja. A büntetőeljárásról szóló 1951. évi III. törvény – mely a szovjet szabályok átvételeként tekinthető – többek között lehetőséget adott a nyomozás mellőzésére is.²¹ Ez alapján sorra születtek a törvénytelen ítéletek. Nem volt szükség gyakorlatilag semmilyen bizonyítékra, elég volt egy névtelen feljelentés, és a hatóság emberei máris házkutatást tartottak. A mintában 92 fő az elítélt státuszú, akik konkrét meghatározott ítéletet töltöttek. Míg az előzetes letartóztatásnál csak a kezdőnap a biztos, itt a büntetés vége is meg van határozva.

²⁰ Kabay B., Petényi K. (2014), Dokumentumfilm

²¹ Bérces V. (2015)

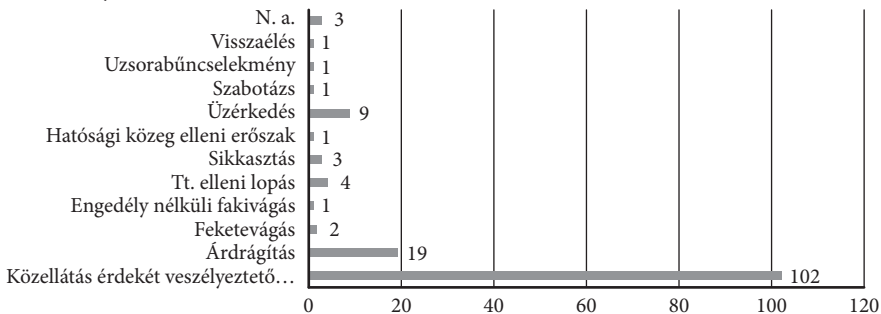

11. ábra: A fogvatartás jellege

A személyi lapok rögzített adatai szerint minden elítéltet – kivéve az amnesztiával szabadultakat – a büntetésének utolsó napján szabadították. A befogadottak közül 2 fő kapott elzárás büntetést, ami nem büntetőjogi kategória, hiszen nem a büntető, hanem a szabálysértési törvény szabályozza, ennek ellenére mind a mai napig a szabálysértési elzárásokat a büntetés-végrehajtási intézetekben hajtják végre. A szabálysértési elzárást töltők státusza abban egyezik meg az elítéltekével, hogy van kezdő és befejező napja. Két fő adatlapja a hiányos kitöltés miatt nem volt értékelhető. Annyi bizonyosnak vehető, hogy közellátás érdekében veszélyeztető bűncselekmény elkövetésével vádolták meg őket, amit viszont nem rögzítettek pontosan. Ez azonban nem a börtön alkalmazottai számlájára írható, hiszen a letartóztatási parancs, vagy ítélet sok esetben nem is tartalmazott ennél konkrétabb megfogalmazást.

Az elkövetett bűncselekmények

A rögzített adatok vizsgálata során a korszakra jellemző kódosítás tapasztalható, hiszen a „közellátás érdekében veszélyeztető” büntett 102 esetben került beírásra a „bűncselekménye” rovatba.

12. ábra²²: Az elkövetett bűncselekmény, fő

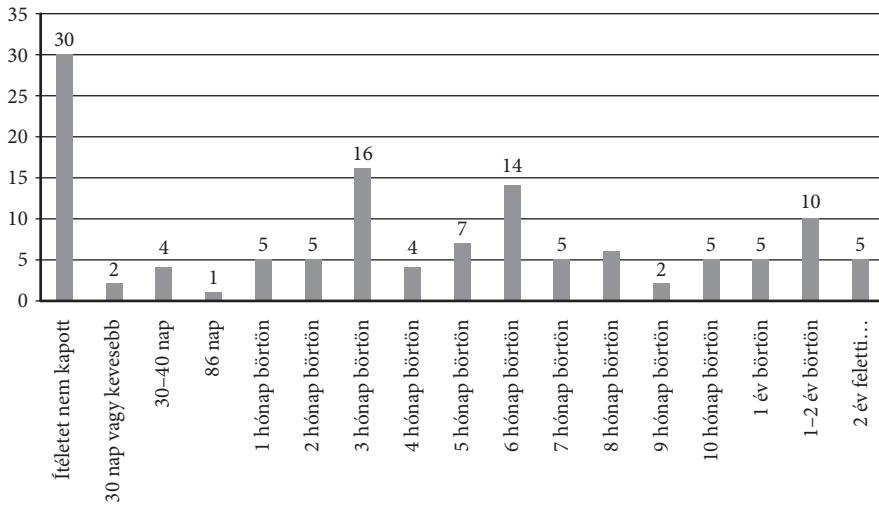
²² Az ábra értelmezésénél fontos figyelembe venni, hogy bizonyos esetekben egy-egy főhöz több bűncselekmény is rögzítésre került.

Precízebb büntetés-végrehajtási alkalmazottak esetenként meg is nevezték ezeket a bűncselekményeket, így látható árdrágítás, feketevágás, engedély nélküli fakivágás, társadalmi tulajdon elleni lopás, üzérkedés, illetve uzsora-bűncselekmény megjelölés is. Arra is volt példa, hogy egy személynél esetenként több bűncselekményt is feltüntettek, ezért a fenti táblázatban összesen 147 bűncselekmény van ábrázolva. A paraszti gazdálkodás felszámolásában és a törvénytelen ségek elkövetésében a pártbizottságok és a tanácsok jártak az élen, segítségükre a megfélemlítő, illetve a büntetőszervek, valamint az állam elnyomó szervei siettek.

Az ítéletek

Az ítéletek kiszabásában kettős mércét alkalmaztak. Az igazságügy miniszter dr. Molnár Erik szerint különbséget kell tenni a beszolgáltatási ügyekben, a vádlott osztályhelyzete szerint. Nem járt egyforma ítélet a kis, illetve középparasztnak és kuláknak.²³ A kis és középparaszttal szemben a büntető törvénykönyv teljes szigorral csak kivételes esetben alkalmazható, adta ki az igazságügy vezetője. Elvárása volt, hogy a bíróságok a kulákokkal szemben kemény ítéleteket hozzanak, mert mint kijelentette: néhány kemény ítélet meghozza hatását.²⁴

A kecskeméti börtön 126 közellátási bűncselekménnyel vádolt rabja közül 30-an (23,8%) nem kaptak semmilyen ítéletet, hanem egy-két mondatos utasítás alapján szabadon bocsátották őket. Részletes indoklás, miszerint a szabadlábra helyezés ezért és ezért történt, nem volt.

13. ábra: Az ítélet tartama, fő

23 Dr. Molnár Erik (Újvidék, 1894. december 16. – Budapest, 1966. augusztus 8.) Kossuth-díjas történész, filozófus, közgazdász, jogász és politikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1944 decembere és 1956 októbere között az összes magyar kormányban szerepet vállalt.

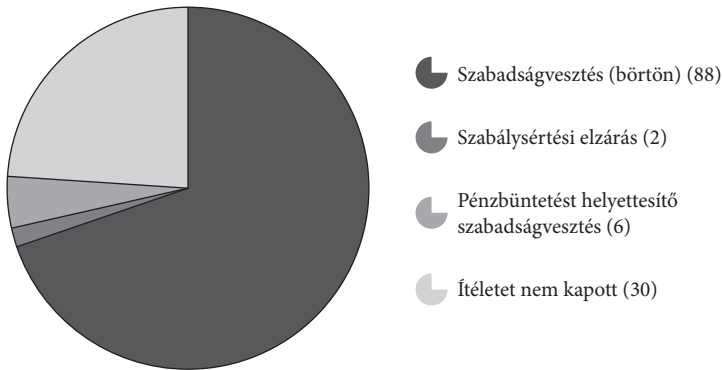
24 Törvénytelen szocializmus (1991) p. 89-90.

Szembetűnően a három, a hat hónap és az egy-egy évtől két évig terjedő börtön-büntetést szabták ki a bírók legtöbb alkalommal. Három hónap börtönbüntetést 16 alkalommal (12,7%), hat havat 14 esetben (11,1%), egy és két év közötti szabadságvesztést öten (4%) kaptak. A miéltre ismét dr. Molnár Erik igazságügy miniszter ad választ, aki a feketevágásos ügyekben tolmácsolta a bírói szervezet felé a párt elvárásait. Ezek szerint, ha kulák követi el a feketevágást, a büntetés 6-12 hónap, ugyanezen bűncselekmény miatt közép- és kisparasztok esetében 2-3 hónap a büntetési idő. A folyamatos direktívák két dologra hívják fel a figyelmet:

- a bírói függetlenség névlegessé vált, hiszen az irányító, a felügyeletet ellátó minisztérium már eleve meghatározta az ítéleteket;
- a bíróságok ítélkezési gyakorlata nem volt egységes, amit Rákosi 1950 végén szóvá is tett.

A miniszteri válasz mentegetőzőnek tűnik, amelyben Molnár taglalja, hogy a bírók az osztályszempontokat nem tartják szem előtt, ezáltal túl enyhe ítéleteket hoztak.²⁵

Az általunk feldolgozott adatokból inkább Molnár Erik igazságügy miniszter mentegetőzése tűnik ki, hiszen 106 kiszabott és rögzített ítéletből a kulákokra vonatkozó utasítás nem bontakozik ki. A gyűlölt osztályellenség 4-6 hónapos ítéleteket kapott, mindössze hárman kaptak egy évet, vagy azt meghaladó szabadságvesztés büntetést. Inkább az értelmiség ilyen módon való eltiprása érhető tetten, a három értelmiségire egy-egy év és egy év hat hónap letöltendő börtönt szabtak ki. Cselekményeik megítélésünk szerint nem súlyosabbak, mint a forrásanyagok feldolgozása során tanulmányozott esetekben.

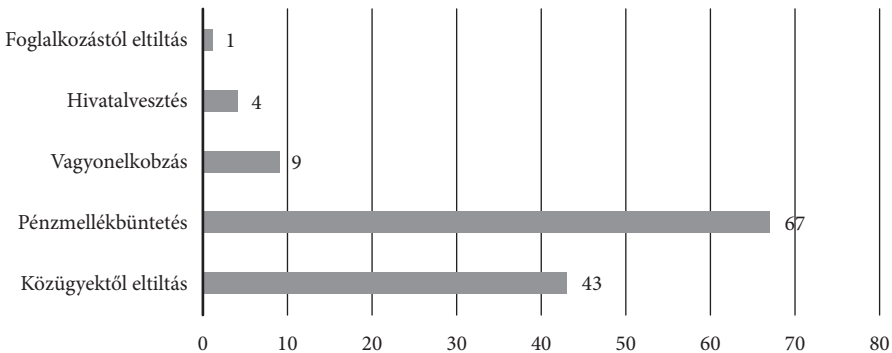

14. ábra: Az ítéletek fokozatonkénti megoszlása, fő

Az ítéletek legnagyobb részében – 88 esetben (69,8%) – börtön fokozatú szabadságvesztést szabtak ki, 6 személynél alkalmaztak pénzbüntetést, szabálysértési elzárást pedig 2 fő töltött, amit a csekélyebb tárgyi súlyú kihágások esetén szabtak ki. Az előzetes letartóztatás 30 fő (23,8%) számára ítélet nélkül ért véget. Az anyagokban nem volt határozat arra vonatkozóan, hogy az illetékes államügyészség milyen okból szüntette meg a letartóztatást.

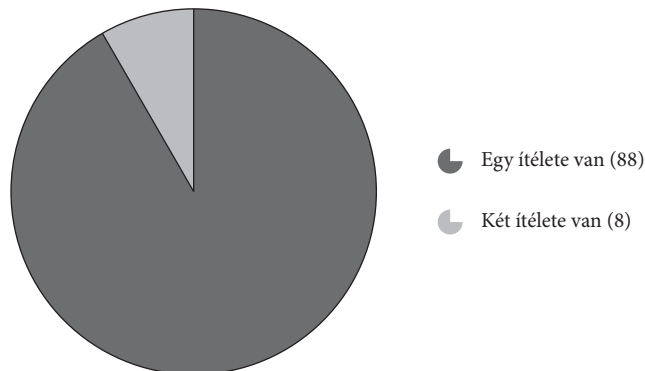
²⁵ Törvénytelen szocializmus (1991) p. 90-92.

A főbüntetés mellett a bíróság még mellékbüntetést – többek között pénzbüntetést – is kiszabott, ami a földművesek amúgy sem túl gazdag életére nyilvánvalóan negatív befolyással volt. Ami fontos, hogy a mellékbüntetés kiszabása főbüntetés mellett nem kötelező, de önállóan főbüntetés nélkül is kiszabható. Az ítéleteket hozó bírák ebben a kérdésben sem voltak engedékenyek, 67 főnek (52,2%) szabtak ki mellékbüntetésként pénzbüntetést, összesen 83 980 Ft-ot. Közügyektől eltiltást 43-szor (az esetek 34,1%-ában) alkalmaztak. Megjegyzem, ebben az időszakban e büntetés nem lehetett túl fajsúlyos, hiszen a szabad választások gyakorlatilag megszűntek, a népképviselőt egy viszonylag szűk rétegre koncentrálták. A vagyonelkobzás (9 eset), a hivatalvesztés (4 eset) és a foglalkozástól eltiltás (1 eset) már komolyabb következményekkel jár mindenki számára, hiszen az alapvető életfeltételek jelentősen besűkülnek.

15. ábra: Kiszabott mellékbüntetések, fő

Kérdésként felmerül az ítéletek száma, ami alatt nem a fellebbezés folytán másodfokon kiszabott, általában helyben hagyott ítéleteket értem, hanem a közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekmények időbeli eltérése miatt kiszabottakat. 8 főnek több ítéletből kiszabott két szabadságvesztést is le kellett tölteni egymás után.

16. ábra: Ítéletek száma egyénenként, fő

A forrásainkban szereplő esetpélda jól jellemzi a Rákosi-diktatúra megtorlását, felpuhulását és visszatérését.

Az elítéltek közül M. L. 1952 júliusában ádrágítás és üzérkedés miatt 8 hónap szabadságvesztést kapott, melyet az 1953-as közkegyelem folytán csak részben töltött le. 1955-ben feketevágás miatt ismét elítélték 1 év 4 hónap börtönre, és az előző ítéletből a közkegyelem miatt megmaradt ítéletét is le kellett volna töltenie. A forradalmi események alatt M. L. eltávozott a börtönből, de visszatért, végleges szabadulására csak 1957 februárjában került sor.

Szabadulás

A hatalom nem volt nagyvonalú az országot élelmiszerral ellátókkal szemben. A szabadulási időpontokat tekintve a legkorábbi 1951. szeptember 13-án, az utolsó pedig 1957. február 20-án volt. Az utolsó valószínűleg már nem mint kulák, hanem osztályidegenként szabadulhatott. Az előzőekben említett, előzetesen letartóztatott 30 főt egyik napról a másikra, különösebb indoklás nélkül szabadlábra helyezték. A miéltre adandó választ csak találgatni lehet. Előfordulhatott, hogy nem volt valós a feljelentésben szereplő állítás, esetleg nem volt bűncselekmény, amivel a börtönbe utaltat meg tudták volna vádolni, vagy bizonyítani tudta az igazát a vádlott. Ezekből az anyagokból az igazi ok nem tudható meg. Az elítéltek zöme – 71 fő (56,3%) – a büntetését az utolsó napig kitöltve szabadult. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségében mindössze 3 fő részesült. Az 1953-as – Nagy Imre első miniszterelnökségéhez köthető – enyhülési időszakban 18-an részesültek kegyelemben. A rendőrségnek 2 főt átadtak és 1 fő szabadult az 56-os események után közvetlenül.

17. ábra: Szabadonbocsátás módja, fő

Befejezés

A tanulmány arra kívánt rámutatni, hogy a kulák igazi arca az emberé. Azoké az embereké, akik nap mint nap dolgoztak, robotoltak a földeken a háború előtt és a

háború után is. Sorsukat sok minden befolyásolta, az időjárás viszontagságai, a történelmi viharok, a háború, illetve a különböző politikai ideológiák. 1945 áprilisa után a magyar emberek azt gondolták, hogy eljött a béke, a megnyugvás ideje, következnek a dolgozós hétköznapok, és az élet visszatér a rendes, megszokott kerékvágásba. A felszínen valóban úgy tűnt, hogy lehet ismét normális életet élni. Nehezen, bajlódva az ország újjáépítésének nehézségeivel és az óriási jóvátételi fizetési kötelezettséggel²⁶, de lehet boldogulni.

A kecskeméti börtönbe 1949 decembere és 1956 ősze között 126 olyan ember került, akik a hatalom szerint a közellátás érdekét veszélyeztették. Közös bennük ezen kívül, hogy többségük földdel foglalkozott, tulajdonosként vagy mezőgazdasági munkásként művelte azt. Írásom a nyilvántartó lapokon szereplő adatokat összesítette és elemezte. Ennek alapján feltárul előttünk az a zárt világ, amelyről nem beszélünk évtizedekig, mert tabu téma volt.

A földművesek kisebb számban előzetesen letartóztatottként, a többségükben pedig elítéltként kényszerültek túrni a hatalom marasztaló vendégszeretétét. Az akkori törvények köztörvényes bűnözőként tartották őket számon, annak ellenére, hogy legtöbben csak a megtermelt javakból nem tudtak beszolgáltatást teljesíteni, vagy a mindennapi megélhetés biztosítására akkor tiltott cselekményeket követtek el. A „közellátás érdekének veszélyeztetése” néven bűncselekménnyé nyilvánítottak minden, az emberi életminőség javítására irányuló tettet, ami nem szolgálta a beszolgáltatás szocialista elveit.

Az akkori hatalmi elit börtönbüntetéssel, elzárással sújtotta a földműveseket, a cél a szövetkezesítés minél előbbi végrehajtása volt. Rákosi regnálásának és visszatérési kísérletének éveiben az esetszámokból is kimutatható a kulákság, mint osztályellenség megsemmisítésére irányuló törekvés. A néhány napos és az akár több éves büntetés is egy célt szolgált: a megfélemlítést. Nem számított, hogy hány éhes szájat hagytak otthon, vagy az, hogy a földet művelni kellene, a cél – a földbirtokosok termelőszövetkezetekbe kényszerítése – mindent felülírt.

A témát a rendszerváltás előtti évtől, 1989-től kezdték kutatni. A szerzők többsége egy-egy térség, település, család sorsát mutatta be, a börtönben töltött időket csak megemlítve. Az elvégzett kutatásunk rávilágított a korabeli zárt világ viszonyaira, a börtönbe került homokhátsági kulákok sorsának bemutatásán keresztül. A témát tovább elemezve és kiterjesztve levéltári kutatásokkal, felderíthető lenne, hogy mi történt a szabadulás után ezekkel az emberekkel. A többség hallgatásba burkolózott, pedig érdekes lenne vizsgálni, hogy miként élték meg a termelőszövetkezetbe való belépést, majd a háztáji gazdaságok ismételt engedélyezését. A félelem, a beletörődés, esetleg az elfogadás jellemezte a hatalomhoz fűződő viszonyaikat. Előttünk néhai Kósa József – volt kulák gazda – hatalomhoz való hozzáállása ismert, aki soha többet nem beszélt az általa tapasztaltakról, nem szidta és nem is dicsérte a rendszert. A véleményét megtartotta magának, örökre.

26 A II. világháború alatt okozott károkért a győztes hatalmaknak fizetendő jóvátétel nagyságát a jaltai konferencián elfogadott elvek szerint szabták meg. Magyarországnak a Szovjetunió részére 200, Jugoszláviának 70 és Csehszlovákiának 30 millió dollár jóvátételt kellett fizetnie.

Felhasznált irodalom

- Akadémiai Kislexikon (1989), Budapest, Akadémiai Kiadó
- Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Annamária (2013): „Állami titok” Internáló és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945-53 Budapest L’ Harmattan K.
- Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor (szerk.): Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény http://library.hungaricana.hu/hu/view/BKKM_Sk_02_1944-45/?pg=457&layout=s utoljára letöltve: 2016. március 03.
- Bérces Viktor (2015): A hazai nyomozati eljárásokkal kapcsolatos dilemmák Jog és politikatudományi folyóirat 2015. év 2. szám Magyar Jog és Államtudományi Társaság kiadványa
- Erdmann Gyula (szerk, 1994): Rendi társadalom - polgári társadalom 5. Paraszti kiszolgáltatottság, paraszti érdekvédelem, öngazgatás 1994. Gyula In: Kiss József - Závada Pál: „Az apparátus eddig gazemberként bánt a paraszttal.”
- Estók József (2015): Az országos, regionális és járási bv. intézetek elnevezésének változásai, különös tekintettel a járási börtönökre Börtönügyi Szemle 2015. év 3. szám.
- Gyarmati György (1996): Politika és társadalom 1945–1989 között I. kötet <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/41.html> utoljára letöltve: 2016. március 08.
- Gyarmati György (2010): A Rákosi-korszak (Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956) Budapest ÁBTL-Rubicon
- Honvári János: A hatalmi „elit” jövedelme az 50-es években http://archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html utoljára letöltve: 2016. március 08.
- Kávási Klára (1991): Kuláklista Budapest Agora Kiadó
- Majoros Richárd, Dr. (szerk.): Új Magyar Börtönügy 1949. Budapest Igazságügyi minisztériumi kiadvány <http://mek.oszk.hu/13200/13220/13220.pdf> utoljára letöltve 2016. március 1.
- Nagy Netta (2013): A cserevilágtól a padlássöprésig. Falusi hétköznapiak beszolgáltatás éveiben Budapest Magyar Néprajzi Társaság
- Sipos András – Závada Pál (1989): Statárium Dokumentumszociográfia a „gyűjtogató kulákok” pereiből Budapest, MTA Szociológiai Kutató Intézet és a Művelődéskutató Intézet VITA kiadójának közös kiadványa
- Statisztikai Szemle 3. évf. 6. sz. (1951. június) Rédei Jenő: Magyarország Népeségének osztályszerkezete a 1949. évi népszámlálás adatai alapján, elérhető: http://epa.oszk.hu/01800/01814/00018/pdf/Statistikai_Szemle_EPA01814_1951_06_527-536.pdf utoljára megtekintve: 2016. március 07.
- Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése (Szerk.: Révai Valéria, 1991), Budapest, Zrínyi Kiadó

Felhasznált források

- A Bajai Járásbíróság B.I.991/1954. számú ítélete
A Kecskeméti Járásbíróság B.III.13966/1951. számú ítélete
A Kecskeméti Megyei Bíróság B.II.2554/1950/21. számú és a Legfelsőbb Bíróság B.IV.9453/1951/23. számú ítéletei
A Kiskőrösi Járásbíróság B.21.208/1952. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.II.8879/1952. számú ítéletei
A Kiskőrösi Járásbíróság B.748/1953. számú és a Kecskeméti Megyei Bíróság Bf.3083/1953. számú ítéletei
Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárában elhelyezett 126 fogvatartotti nyilvántartása
Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet irattárának 124-es sorszámú személyzeti dossziéja

Dokumentumfilm

- Kabay Barna - Petényi Katalin (2014): Kulák volt az apám <https://www.youtube.com/watch?v=9LFveG8Adg8> utoljára megtekintve: 2016. március 07.

